

De Kredietcrisis & Geld

Geld pompen in een crisis, helpt dat?

Noch de 700 miljard dollar die Bush eind 2008 in de economie pompte noch de 20 miljard euro van Bos hebben de kredietcrisis beëindigd. 'Hoe kan dat nou?', zou je zeggen, maar er zit domweg een denkfout in deze benadering!

Marx

De Duitse filosoof Karl Marx zegt dat economische crises zoals we nu (2013) beleven inherent is aan 'het kapitalisme'. Economische crises tonen niet het *falen* van het systeem doch zij zijn er het *resultaat* (= de oorzaak) van! Financiële injecties in ons kapitalistische systeem helpen niet. De oorzaak van het probleem wordt juist in stand gehouden.

Huh?

Wat is kapitalisme?

In een kapitalistisch systeem zijn de productiemiddelen (en het geld dat daarmee wordt gegenereerd) eigendom van privépersonen. Bij andere economische systemen, zoals het communisme en het socialisme, zijn die, al of niet gedeeltelijk, eigendom van de staat. Er bestaan geen puur socialistische of kapitalistische systemen. Ook binnen het kapitalisme wordt belasting geheven en zijn er genationaliseerde productiemiddelen (gas en water), maar in een kapitalistische economie is 'het kapitaal' toch grotendeels privébezit.

De gedachte achter de basis van het kapitalisme is eenvoudig: eigen bezit geeft individuen de prikkel om dat kapitaal te laten groeien. Hij profiteert daar van. Hij mag de winst zelf opstrijken.

Als de eigenaar zijn kapitaal laat groeien, wordt de totale welvaart ook groter door de investeringen die hij doet. Iedereen profiteert er van mee. Adam Smith formuleerde het eens als: *Private vices yield public benefits* (persoonlijke ondeugden produceren gemeenschappelijke voordelen) en dat was niet afkeurend bedoeld. Tegenwoordig is dat steeds duidelijker: Als ieder individu zijn eigen belang nastreeft, wordt de samenleving er beter van, alhoewel.....

Kapitalisme heeft als enig doel: materiële groei! Rob Wijnberg schrijft: 'Omdat iedereen zijn eigen deel van de koek probeert te vergroten, groeit de koek als geheel en daarmee de levensstandaard van de samenleving. Het succes van dit principe is de afgelopen eeuw meer dan gebleken: sinds het kapitalisme in het Westen is ingevoerd, is de welvaart in ongeëvenaard tempo gestegen. We weten inmiddels niet beter dan dat iedereen voldoende te eten en te drinken heeft, zich een dak boven het hoofd kan veroorloven en zelfs luxe goederen kan kopen, zoals TV's, auto's en verre vakanties. Nog geen tweehonderd jaar geleden was het ondenkbaar dat zulke luxe was weggelegd voor het merendeel van de bevolking.'

Gevolgen van het kapitalisme

De economische groei is dus de triomf van het kapitalisme. Diezelfde groei is tegelijkertijd de oorzaak van de grootste crises die de wereld teisterden. Bijeffecten: energiebronnen raken op, vervuiling, opwarming van de aarde, etc. Lees het rapport: 'Grenzen aan de groei' (1972) van de Club van Rome er maar op na.

Het grootste slachtoffer is echter de economie zelf geworden, zoals Marx voorspelde.

Hoe kan de groei van de economie ten koste gaan van de economie zelf? Die paradox is volgens Marx een intrinsieke fout van het kapitalisme: omdat het doel van het systeem economische groei is, proberen bedrijven hun winsten te maximaliseren. Dat kan door goedkoper te fabriceren en door meer te verkopen. Goedkope productie kan verkregen worden door in zichzelf te investeren. Dat levert op: , betere machines, kortere productieprocessen, grotere productievolumes en goedkopere arbeidskrachten die de prijs van het product omlaag brengen. Meer efficiëntie komt het bedrijfsresultaat, en de aandeelhouders, ten goede.

Die verkregen efficiëntie gaat echter ten koste van de werknemers: Hun loon wordt gematigd of ze worden zelfs wegbezuinigd door de automatisering en hierin schuilt de paradox: **die werknemers zijn ook de consumenten.** (Henry Ford had dat indertijd begrepen: hij betaalde goed zodat elke werknemer een Ford kon rijden!)

Bij het kapitalisme worden de werknemers zo weinig mogelijk betaald om de bedrijven zo veel mogelijk winst te laten maken. Aan de andere kant worden zij aangezet om zo veel mogelijk te consumeren. Die tegenstelling leidt onherroepelijk tot een economische *boom and bust*. Als de overheid de koopkracht niet corrigeert, is het onvermijdelijke gevolg dat er meer wordt geproduceerd dan er geconsumeerd kan worden. Daardoor lopen de bedrijfswinsten terug en worden er werknemers ontslagen waardoor de consumptie nog verder terugloopt. Zo raakt de economie in een recessie of, als het abrupt gebeurt, in een crisis. Marx: de industrie en de commercie lijken vernietigd. Waarom? Omdat zij **te veel** industrie en **te veel** commercie bezit..... maar is dat alles?

Technische vooruitgang

Wat **niet** in het model van Marx zit, is de technische vooruitgang of beter gezegd: de technische ontwikkeling! Rob Wijnberg gaat daar ook aan voorbij. Je kunt het zo gek niet bedenken of er zijn op elk terrein grote veranderingen opgetreden door nieuwe vindingen. Jonge mensen kunnen zich niet meer voorstellen hoe de betere stand in de 50-er jaren leefde. Als ik (*1938) er goed over nadenk, weet ik dat ook niet zo goed meer. Je woonde in een huurhuis, je had geen auto, wasmachines waren er niet. Ik heb het niet over de schaarse houten tobben waar je heet water in moest doen en waarin een electromotor een spatel heen en weer bewoog. Weten we nog wat een wringer is? De vrouwen hadden voor 'het doen van de was' een dag nodig: Maandag, wasdag....

Er was nog een 48-urige werkweek. Op zaterdag werd er ook gewerkt, op zijn minst op zaterdagmorgen.

Reizen kostte veel tijd en was duur. Met vakantie (zo'n tien dagen, bouwvakkers een week) bleef je veelal in Nederland en je ging op de fiets naar de bestemming, dan had je daar tenminste vervoer. TV (zwart-wit!) kwam schoorvoetend op gang. Radio ontving je in AM op de middengolf. De VHF FM-zenders (met een veel betere kwaliteit) kwamen later.

Telefoneren deden we, als je al telefoon had, nog voor een deel in Nederland via een telefoniste die de gevraagde verbinding tot stand bracht. Na mechanisering kon je zelf het nummer kiezen met een draaischijf. Alles ging nog via telefoonkabels gevat in lood. In de centrales werd de verbinding voortaan tot stand gebracht met relais en hef-draai-kiezers.

In die 50-er jaren werd de halfgeleider (transistor, diode [germanium!]) ontdekt, waardoor de electronica een vlucht nam. Tien jaar later kon pas gedacht worden aan de realisatie van ingewikkelde digitale systemen, zoals computers.

De enige transparante kunststof was het ongelooflijk brandbare celluloid. Films werden daarop gemaakt, met alle brandvoorschriften voor bioscopen van dien. Rubber, eboniet en trollytul waren, afgezien van ceramiek, zo ongeveer de enige isolatiematerialen. Plastic ball points kwamen uit Amerika en kostten een fortuin.

De echt snelle ontwikkelingen zijn pas begonnen aan het einde van de 60-er jaren. Ik doel op de komst van computers. Ik zal daar niet over uitweiden. Eén feit: de IBM-PC, met een geheugen van maximaal 640 kb (kilobyte!) kwam pas op de markt in 1983. Dat is nog maar 30 jaar geleden.... Die kostte toen zo'n 18.000 gulden (¼ jaarsalaris)! Hij had een klok-frequentie van 4 MHz en de eerste hard disk daarvoor kwam in 1985, zo groot als een broodtrommeltje met een capaciteit van 10 Mb (mega-byte!) Er was nog geen sprake van grafische schermen. De eerste Windows kwam pas eind 80-er jaren. Het duurde nog eens vijf jaar voordat Internet-met-een-gekozen-lijn thuis beschikbaar kwam.

Door de betere informatievoorziening kwam er beter inzicht in de **managementprocessen** die steeds ingewikkelder werden. Men kon risico's beter inschatten en zelfs gevaarlijk dicht langs de grens van victorie en ondergang gaan, althans dat werd/wordt gedacht. Belangen werden steeds groter en verleidde tot onverantwoordelijk gedrag. Geld werd handelswaar. Banken kregen steeds meer macht in de onoverzichtelijke zakenwereld.

Samenwerking

Toch zijn de technische uitvindingen niet de hoofdoorzaak van de economische vooruitgang. Het feit dat we als westerse mens goed kunnen samenwerken is de crux. Dat heeft alles te maken met **vertrouwen**. Zonder vertrouwen in elkaar kun je geen (ingewikkeld) werk organiseren en leen je elkaar geen geld uit om te investeren. Dit is volgens mij ook een van de redenen, zo niet dé reden, dat economische groei niet plaats vond in tribale culturen zoals de Islam....

Geleend geld

In de Verenigde Staten dachten ze in de zeventiger jaren van de vorige eeuw een handig middel gevonden te hebben om de consumptie toch mee te laten groeien met de productie zonder de lonen veel te hoeven verhogen:

De Amerikaanse overheid kon miljarden lenen van China, terwijl de burgers konden blijven consumeren met credit cards, auto-leningen en te hoge hypotheeklen. Ook bedrijven konden meer risico's nemen met soms risicovolle investeringen. Op die manier werden recessies in de jaren zeventig en tachtig "weggeleend" en kon de economie blijven groeien..... tot de huizenmarkt instortte: Door een te veel aan huizen daalde de prijs, waardoor de rente steeg en de hypotheeklen onbetaalbaar werden. Huizen kwamen 'onder water te staan', zoals dat heet: de hypotheek was groter dan de waarde van

het huis. Andere leningen werden in hun val meegesleurd. Kortom, de hypotheekcrisis werd een kredietcrisis.

(De beursgang van bedrijven, waardoor dus geld geleend werd van aandeelhouders, wordt hier buiten beschouwing gelaten. Dat is een verhaal apart.)

De ironie is nu

dat het geld dat de overheden beschikbaar stelden om het systeem van de ondergang te redden, geïnvesteerd werd/wordt in het bedrijfsleven en wanneer de consument weer een beetje vertrouwen in de economie krijgt, kunnen zij weer consumeren. De financiële injecties konden de crisis dus wel (tijdelijk) bezweren maar niet de oorzaak wegnemen! De crisis was immers door precies die oorzaken tot stand gekomen: door overproductie en consumptie-met-geleend-geld. Dit leidt onherroepelijk weer tot een recessie en misschien wel tot een nieuwe crisis.

Er komt nog bij dat er volkstammen zijn die geld verdienen met geld. Het hele gedoe op beurzen van malafide banken (anders kan ik het niet noemen) in een verslavingscultuur maakt het allemaal nog erger. Het is zelfs de vraag of het, ondanks de uitgebreide legaal of illegaal verkregen informatie, nog te overzien is. Er is op zijn minst een Amerikaanse bank die van deze situatie gebruik maakt en als een octopus aan ons maatschappelijk systeem hangt en er winst uit zuigt.

De enige hoop is een verdere technische ontwikkeling en/of een ander geldstelsel. Daarvoor is een goed onderwijssysteem een eerste voorwaarde. We moeten dus weer 'dingen gaan maken'. Met alleen een dienstensector kom je er niet. Alhoewel de scheidlijn tussen 'diensten' en 'goederen' wordt steeds kleiner: is een iPad een dienst of een goed? Als je zo'n ding open maakt, is er maar weinig 'goed' te vinden. De grootste inspanning zit in de software die er op draait en in de chips is gebakken, en die moeten toch aangemerkt worden als 'diensten'.

En niet te vergeten

dat tijdens een recessie kapitaal meer rendement geeft dan arbeid ook al staat de rente op het moment laag. Dit werkt ongelijkheid in de hand. Piketty stelt (zonder enige theoretische onderbouwing) vast dat de periode vóór 1914 de kapitalistische normaliteit was, dat de periode tussen 1914 en 1970 de uitzondering was en we ons sindsdien op een pad bevinden dat ons onherroepelijk naar die eerdere normaliteit voert. Van 1914 tot 1970 veranderde de inkomens- en vermogensongelijkheden door oorlog, verwoesting van productiemiddelen, financiële repressie, inflatie en de opkomst van de massademocratie. Daar willen we niet naar terug. De groeiende ongelijkheden zijn kennelijk inherent aan ongebreidelde kapitalisme.

Op naar een geleide economie, zou ik zeggen. Haal Keynes maar weer van stal. We moeten in ieder geval van dat vermaledijde Angelsaksische model af. Of we 'de leiders' daarbij kunnen vertrouwen, al of niet door tekort aan kennis of teveel aan macht, is nog een andere zaak.

Ewald Engelen zegt in De Correspondent: "In dit post-democratische tijdperk wordt iedereen die zijn ideologische kleuren toont, weggezet als populist en daarmee monddood gemaakt. Populist of nuttige idioot – meer rollen zijn er niet voor de publieke intellectueel."

Is dat alles? Is *kapitaalgroei* hetzelfde als *economische groei* bijvoorbeeld? Wat is de rol van banken?

Het kernprobleem

van het huidige geldsysteem is **de rente**. Rente die over alle schulden moet worden betaald aan banken die geld **uit het niets** mogen creëren! Winst uit niets dus. Maak niet de denkfout dat de banken alleen spaargeld uitlenen. De causaliteit is andersom! Een aanvraag voor een lening bij een bank creëert geld: er ontstaat een nieuw tegoed en een nieuwe schuld. Door het geleende geld uit te geven komt het in roulatie en dus vroeg of laat bij iemand op een spaarrekening. Pas dan is er spaargeld dat de bank kan uitlenen. Op de balans van de bank staan naast leningen en spaargelden ook vorderingen en de risicodekking daarvan.

Die rente wordt in de vorm van hoge salarissen en bonussen uitgekeerd aan de bankiers die dit monopolie dus nooit vrijwillig zullen opgeven.

Er komt steeds meer (geleend) geld in omloop (gebruikt voor investeringen) waarover rente moet worden betaald. Er moet zelfs vaak geld geleend worden om de rente te kunnen betalen! Zodoende moeten investeerders zorgen voor **meer groei** van de economie, een exponentiële groei zelfs. Als die groei stagneert, zitten we in de problemen. Daarmee is nog niets gezegd over de problematiek van het milieu, de opwarming van de aarde etc. Kenneth Boulding: "Wie gelooft dat we eeuwig door kunnen gaan met exponentiële groei in een eindige wereld is een dwaas of een econoom."

Welke functies heeft geld?

Geld is in de eerste plaats een **rekeneenheid** die de waarde van een goed of dienst aangeeft. Dat hebben we allen ervaren toen we van de gulden naar de euro overstapten: we rekenden de prijs in euro's terug naar de gulden om te kunnen beoordelen hoe duur het eigenlijk was.

De tweede functie is een **betaal/ruilmiddel** als smeermiddel voor de economie. Hiermee is complexe

handel mogelijk waardoor hooggespecialiseerde bedrijvigheid kan ontstaan. Echte welvaart is immers het gevolg van samenwerking en taakverdeling.

De derde functie is de **spaarfunctie**. Met oppotten verkrijg je koopkracht voor de toekomst. Ondanks dat sparen niet aan kritiek onderhevig is, is het toch een rem op de economie (als het op grote schaal plaats vindt): het is strijdig met 'geld als betaalmiddel'. Dat zien we vooral tijdens een recessie. Er is dan weinig inflatie en productief investeren brengt dan minder op dan oppotten/speculeren.

Een vierde 'functie' is **macht**. Wie veel geld heeft, kan anderen dwingen macht in te leveren via rentebetalingen. Zodoende fungeert geld ook als **sturingsmiddel van de economie**, of we het nu leuk vinden of niet. Sinds de opkomst van computers gaat er zelfs meer geld om in het verdienen van geld met geld door speculaties dan in productieve investeringen. Het is krankzinnig als je ziet hoeveel geld overheden en bedrijven nodig hebben om zich in te dekken tegen de risico's van speculatie, als verdedigingswal tegen speculanten die aanvallen doen op oa. de rekeneenheid-functie (valuta) en grondstoffenprijzen en bedrijfsonderdelen. Het verstoort het evenwicht tussen vraag en aanbod van goederen en diensten steeds meer. Dit is wat ik zie als "het dienen van de Mammon"....

Het moet duidelijk zijn dat economische groei wat anders is dan kapitaalgroei. Dat zou niet zo moeten zijn of we moeten **verschillende soorten geld** hanteren: 1. voor de economie en 2. voor de geldhandel.

Maar is rente dan juist geen stimulans om spaargeld uit te lenen voor productieve investering? Dat is niet te ontkennen, zeker niet voor de korte termijn. Het beroerde is dat tijdens een recessie investeerders minder durven te investeren waardoor de vraag naar geld verkleint en dus het geld minder schaars wordt waardoor de rente daalt en spaarders op hun geld gaan zitten. Banken willen ook geen geld meer uitlenen! Er ontstaat schaarste aan geld aangaande productiviteit en *het hoopt zich op bij de 1 %o rijken*. De ongelijkheid neemt toe wat voor zowel de rijken als de armen omgewenst is! Het verstoort ook de loop der geschiedenis: we zijn steeds korter gaan werken tot zo'n 40 jaar geleden. Sinds die tijd werken we met z'n allen weer meer met de nodige stress. Dit is een verhaal apart.....

Het wordt dus tijd dat we op de een of andere manier een nieuwe rekeneenheid en betaalmiddel definiëren die los staat van rente en speculaties.

Ander geld....

De goegemeente beseft niet eens dat er verschillende soorten geld zouden kunnen bestaan!

Een mooi voorbeeld daarvan is 'het SMS-geld' in Kenia:

Safaricom (dochter van Vodafone) zag de markt van mobiele telefoons snel groeien. Veel klanten hadden echter geen beltegoed. Zij lieten bij een ander de telefoon één keer overgaan als vraag om teruggebeld te worden.

Safaricom bedacht dat het meer telefoonverkeer, en dus meer inkomsten, zou opleveren als mensen met beltegoed (binnen de familie) via een gratis SMS beltegoed over konden maken naar mensen zonder beltegoed.

Dat leverde een onverwachte innovatie op: mensen gingen beltegoed gebruiken als **betaalmiddel**! Omdat beltegoed voor iedereen waarde heeft, werd het alom geaccepteerd. Het werd helemaal een enorm succes toen Safaricom de gelegenheid gaf om beltegoed terug te wisselen naar de nationale munt!! Het vertrouwen werd daarmee vergroot.

Dit is een mooi voorbeeld hoe "ander geld" spontaan kan ontstaan. Als je het gericht wilt invoeren, kun je proberen het '**van bovenaf**' te doen zoals in Polen geprobeerd is via de paus! met de Duitse 'Freigeldbewegung'. Met een aanbevelingsbrief van de persoonlijke secretaris van de paus was de weg naar de directeur van de nationale bank en de minister van economie in Polen snel gevonden. Maar ja, Polen had het **IMF** nodig om rond 'die Wende' te overleven en het IMF zorgde er voor dat het feest niet doorging.....!

Dan maar '**van onderop**':

De consumenten en bedrijven moeten het dus zelf organiseren zodat geld geleend kan worden zonder er (veel) rente over te moeten betalen. Om dat in een grotere omvang te kunnen doen, zodat het economisch van waarde wordt, is een computersysteem onontbeerlijk. Het Keniaanse voorbeeld demonstreert dat al. Per slot van rekening is de mobile telefonie een geavanceerd computersysteem met draadloze verbindingen. Alleen Internet is nog omvangrijker.

Er is/was een aantal systemen actief: Noppes, LETS, etc. Dat zijn sociale systemen waarin deelnemers elkaar diensten en goederen aanbieden. Er zijn drie knelpunten:

1. vertrouwen en kwaliteit moeten gewaarborgd zijn,
2. geen wetten overtreden (je mag het woord 'bank' bv, niet gebruiken),
3. onbalans in de werkzaamheden die uitgewisseld worden voorkomen zodat geen 'ophoping' ontstaat: het geld moet stromen...

Er zijn dus nogal wat problemen. Alhoewel, als geld niet meer bestond, zouden alle andere zaken, productiemiddelen en goederen, er nog steeds zijn! Geen reden om werkloos toe te zien dus. Naar mijn mening kan zo'n ander-geld-netwerk alleen werken als er voldoende verscheidenheid van diensten en goederen in vertegenwoordigd is. Productiebedrijven moeten deelnemen!

Met het groeien van zo'n systeem zullen de administratiekosten ook stijgen als dat niet slim wordt aangepakt. Dat kan alleen het hoofd geboden worden met een interactief (draadloos) geautomatiseerd systeem. Internet zal daarvoor de drager moeten zijn.

Binnen multinationals bestaan reeds sinds jaar en dag van dit soort administraties. Ik ken het van

Philips (toen het nog uit vele bedrijven, verspreid over de wereld, bestond). Uiteraard wordt er binnen zo'n zg. barter-systeem geen BTW geheven! Dat is de eerste winst. Kredieten zijn bovendien rentevrij. Mensen en bedrijven staan bij elkaar in het krijt en deze posities worden **door regels en bemiddeling** steeds weer teruggebracht richting nul, zodat er geen extreme schuldenaars of schuldeisers ontstaan. Er komt dus geen rente-eisend nieuw geld aan te pas zoals in ons huidige geldsysteem. Zulk geld heb je anders nodig om het **tijdsverschil** op te lossen tussen investeren en leveren (zoals de boer die zaad moet kopen om **later** te kunnen oogsten).

Als het de bedoeling is met een ander-geld-systeem enige invloed op de economie te hebben, zal het omvangrijk moeten zijn. Om de administratiekosten te drukken en om regels te kunnen opleggen zal dus gebruik gemaakt moeten worden van een (alternatief) geautomatiseerd interactief betalings-systeem. Dat moet dus ontwikkeld worden. STRO (Social TRade Organisation) is daar mee bezig na jaren lang vele systemen te hebben uitgetest in de wereld. Die ervaring is onontbeerlijk voor het bouwen van de nodige software die hebzucht en andere minder goede eigenschappen van mensen buiten houdt. Het moet zelfs aantrekkelijk zijn om het te gaan gebruiken en dus toch in zekere zin aan het eigen belang tegemoet te komen. Bovendien moet het de duurzaamheid in de wereld vergroten. Balans tussen al deze zaken vraagt dus om nogal wat altruïsme van de makers! Het SW-pakket zal gratis ter beschikking moeten komen....

Dus:

Uiteindelijk wordt het niet gunstig meer om geld te sparen. Lenen is goedkoop, of kost zelfs niets, zodat investeren in dure duurzame goederen, zoals een goed geïsoleerd energie-neutraal huis, en op grotere schaal: windmolens, zonnepanelen, etc. plaatsen aantrekkelijk wordt. De investeringen kunnen door de besparingen die daarmee verkregen worden na verloop van tijd terugbetaald worden. Tijd en geld zijn ontkoppeld. Op naar een duurzame wereld!

Het gratis geld moet zo lang mogelijk lokaal aangewend worden om binnen het netwerk voordeel op te leveren voor zo veel mogelijk deelnemers. Daar gaat het om. Hiertoe moeten drempels aangebracht worden die binnenkomst aanmoedigen en verlaten ontmoedigen (bonus/malus). De alternatieve munt moet gekoppeld zijn aan het 'reguliere' geld, anders verliest het aan vertrouwen.

Hoe groot de krachten zijn die dit soort veranderingen tegen zouden kunnen houden, blijft voor mij de vraag. Ik ben daar niet gerust op.

Hoe nu verder?

De kennis over het rente-mechanisme heb ik uit het boek: EEN @NDER SOORT GELD, een zo'n 300 bladzijden dik boek dat leest als een trein, geschreven door Helen Toxopeus (in gesprek met Henk van Arkel). Het is een product van STRO (Social Trade Organisation). Door veel denken *en vooral veel uitproberen* in diverse landen en lang hard werken is een geautomatiseerd alternatief betalings-systeem (Cyclos) ontwikkeld waarin een niet te onderschatten hoeveelheid kennis en ervaring besloten ligt! Daarmee kunnen we aan de slag, ook in Nederland. Een andere Google-kreet is: 'Digipay4Growth'.

Inmiddels word ik te oud om actief in STRO deel te nemen. Ik zal, als informaticus, toch proberen eens een blik in Cyclos te werpen om te zien of dat wel duurzaam is opgezet....

Duurzame software is mathematisch aangetoond correct te zijn. Daartoe moet die goed gedocumenteerd en modulair opgebouwd zijn met pre- en post-condities om de statussen te beschrijven (een programma is immers niets anders dan een statische beschrijving van een dynamisch proces) en het gebruik van invarianten bij repetities, om maar een paar trivialeitens te noemen. Testen helpt niet! De functie van een programma is **niet** (meer) uit de code af te leiden, hoe mooi de gebruikte programmeertaal ook is.

Dit alles is slechts te bereiken als er gebruik gemaakt wordt van een (goed gedocumenteerd) ontwikkelproces waarin de verschillende ontwikkelingsfasen beschreven *en ingevuld* zijn in een project file. Hierover is het een en ander te vinden in: 'De begrippen Architectuur, Uitrusting en Realisatie als hulpmiddel bij het ontwerpen', het eerste artikel op deze website.

Dit is een voorwaarde voor het *overdraagbaar* maken van een SW-pakket zowel in tijd als in plaats. Die overdraagbaarheid is noodzakelijk voor het kunnen aanbrengen van wijzigingen en uitbreidingen.

Ik heb getracht enig inzicht in Cyclos te krijgen. Mij wordt daar echter geen blik in gegund behalve het vertalen van de Engelse kreten in de user interface naar het Nederlands. Van die Engelse architectuur ben ik zo geschrokken dat ik er niet zo veel fiducia in heb! Onlangs, in februari 2015, was Jan van Arkel voor de (Tros)-Nieuwsshow en gaf daar zo'n verward verhaal ten beste dat ik precies begreep waar Helen Toxopeus mee geworsteld heeft bij het schrijven van 'een @nder soort geld'. Als Cyclos een vrucht is van het ongetwijfeld geniale maar zeer verwarde brein van Van Arkel, zullen we het maar in de wollen-sokken-sfeer laten. Het zal het niveau "kampgeld" niet ontstijgen.....

Onvoorwaardelijk Basisinkomen?

Dit is een heel andere benadering van het armoedeprobleem! Rutger Bregman breekt daar een lans voor in De Correspondent en zijn boek: 'Gratis geld voor iedereen (en nog vijf ideeën die de wereld kunnen veranderen)'. ISBN 978 90 822 5630 7). Er is ook een aantal TV-uitzendingen geweest over dit onderwerp. Een daarvan was voor Canvas, een Belgische zender:

<http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/videozone/programmas/panorama/2.36855?video=1.2186199>

Terug naar de crisis

Ik begon af te dwalen naar armoedebestrijding. Nu verergert de armoede natuurlijk enorm tijdens een kredietcrisis daar niet van, maar hoe kwam die nou toch tot stand? Joris Luyendijk kwam in februari 2015 met zijn boek: "Dit kan niet waar zijn" nadat hij in Londen in het financiële centrum 'the City' was gedoken en in het geheim een groot aantal mensen uit die wereld had geïnterviewed. Op zondag 1 maart 2015 was hij te gast in 'Tegenlicht' van de VPRO:

<http://tegenlicht.vpro.nl/afleveringen/2014-2015/bankgeheimen-joris-luyendijk.html>

ook:

http://www.npo.nl/vpro-tegenlicht/01-03-2015/VPWON_1232877

Lees vooral zijn boek (Atlas Contact, ISBN 978 90 450 2816 3). Op blz. 39 zegt hij:

Het komt er op neer dat in de jaren voor de crash consumentenbanken en hypotheekverstrekkers gewone mensen heel erg veel geld hebben laten lenen – vooral in Amerika en Groot-Brittannië, en met name voor hypotheek. Dat kon zo lang door gaan omdat al dat geleen de huizenprijzen enorm opdreef en iedereen zich rijk rekende. Consumentenbanken en hypotheekverstrekkers hadden bovendien weinig reden om naar het risico op wanbetaling te kijken. Ze konden de hypotheek namelijk doorverkopen aan zakenbanken, die deze opknipten en herverpakten tot steeds complexere financiële producten. Pensioenfondsen en andere beleggers kochten deze 'pakketten' maar al te graag, want Centrale Banken hielden al jaren de rente laag en zulke beleggingsproducten gaven een iets beter rendement. Pensioenfondsen en andere beleggers vertrouwden ook op de Amerikaanse verzekeringsgigant AIG, die veel producten verzekerde. AIG durfde dit weer mede aan omdat kredietbeoordelaars de producten aanmerkten als triple A en 'volstrek niet riskant'.

De producten werden steeds complexer, de triple A's bleven komen, en intussen hielden banken een deel van hun producten in eigen bezit – zonder goede financiële buffers en vaak aan het zicht onttrokken met constructies in belastingparadijzen. De accountants hadden niks door, dachten dat het wel goed zat of keken de andere kant op, net als de toezichhouders, Centrale Banken en politici.

Toenmalig Labour-premier Gordon Brown zei in 2007 in een toespraak voor bankiers en professioneel beleggers: 'De City is precies het soort uiterst geavanceerde en getalenteerde industrie met zeer hoge toegevoegde waarde waarmee wij de mondiale concurrentie aankunnen. Groot Brittannië heeft veel meer van de daadkracht, verbeeldingskracht en ambitie nodig waarmee jullie al zoveel succes boeken.'

Op het moment van de speech kwamen er al steeds meer signalen dat miljoenen huizenkopers in vooral de vs niet aan hun financiële verplichtingen zouden kunnen voldoen. De financiële producten waarin hun hypotheek waren herverpakt, begonnen zwaar in waarde te dalen of 'ontploften' en werden waardeloos. Beleggers moesten verliezen nemen, maar veel banken hadden een deel van hun producten in eigen bezit gehouden. Ook zij moesten afboeken, maar door de ondoorzichtigheid van de producten en de fiscale constructies wist niemand hoeveel. Waren de buffers groot genoeg?

Bij Lehman Brothers niet, en toen deze bank het faillissement aankondigde, wilde binnen het financiële systeem niemand elkaar nog geld lenen: wie weet was de ander morgen failliet en dan was je je geld kwijt.

Nu dreigde het domino-effect dat in een paar dagen het mondiale financiële systeem als geheel kon doen instorten.

en zo voort. Luyendijk laat in zijn boek zien, dat de algehele ineenstorting nog **elke dag** kan plaatsvinden! Alles gaat gewoon door zoals het was nadat overheden diep in de staatskas hebben getast en Centrale Banken de rente verder lieten dalen en gigantische hoeveelheden nieuw geld creëerden om het alles verlamdende wantrouwen binnen de sector te bezweren.....

Perversiteiten

De ongeveer 80.000 'bankiers' kunnen, in 'the City' in Londen, elke vijf minuten ontslagen worden zonder enige ontslag-bescherming. Zij zijn onderworpen aan de 'code of silence', ze mogen niet uit de school klappen, en werken soms achttien uur per dag. Zij accepteren dat omdat de salarissen exorbitant hoog zijn. Zij krijgen een 'budget', een bedrag dat zij binnen een bepaalde tijd moeten verdienen voor de bank. Lukt dat? Bonus. Lukt dat niet? Exit, echt van de ene minuut op de andere. Gevolg? Angst. Van solidariteit met de bank of collega's is dus geen sprake. Alles is korte termijn. Je werkt er ook niet zo lang. Zij belazeren klanten die insider zijn, niet de burgers.

Jouw inkomen markeert jouw status binnen de organisatie. Daarom is er nooit een verzadigingspunt. Je raakt verslaafd. Ze doen (meestal) niet moedwillig kwaad maar zijn conformisten geworden die zichzelf geen vragen meer stellen over goed en kwaad. Ze hebben het in hun zeepbel prima voor elkaar en gaan alleen nog om met gelijkgezinden.....

Politieke oplossing?

Luyendijk komt in zijn boek tot de conclusie dat het Freudiaanse model: breng het aan de oppervlakte, praat er over en de 'patiënt' is genezen, niet werkt. De belangenconflicten en perverse prikkels binnen de banken sector liggen voor insiders allang bloot **en er gebeurt niets**. De sector blijkt immuun voor ontmaskering. De enige hoop is dat niet-insiders gaan begrijpen hoe gevaarlijk de situatie nog steeds is. De afgelopen decennia is de ene zeepbel na de andere gecreëerd (met ingenieuze computerprogramma's gemaakt door top-wiskundigen) waaruit huishoudens en regeringen geld onttrekken. Dat wordt uitgegeven aan consumptie, waarop economen zeggen: "Kijk, groei!"

Roepen dat karaktertekort bij individuele bankiers het probleem is, helpt niet en is niet het kernprobleem. Menselijk gedrag wordt grotendeels bepaald door prikkels en die sturen individuele bankiers, afdelingen binnen banken en banken zelf in het huidige systeem de verkeerde kant op.

Het probleem is het systeem met zijn perverse prikkels. Díé zouden aangepakt moeten worden!

Luyendijk: Van binnenuit zal deze verandering niet komen, maar hoe zit het met de politieke partijen die dit systeem de afgelopen veertig jaar hebben laten ontstaan? Banken net zo lang laten fuseren tot ze niet meer failliet kunnen gaan. Goed vinden dat zakenbanken naar de beurs gaan of fuseren met beursgenoteerde consumentenbanken. Hypercomplexe financiële producten toelaten en goed vinden dat deze niet centraal worden geregistreerd en nauwelijks gereguleerd. Accepteren dat kredietbeoordelaars worden betaald door de banken wier producten ze moeten beoordelen, en dat accountantskantoren mogen bijklussen als consulent. Enzovoort.

Journalisten kunnen niet meer doen dan berichten over wat er mis gaat, waarna de politiek in een ordentelijke democratie de wantoestanden aanpakt. Waarom slagen westerse democratieën er niet in om oplossingen te formuleren voor een van de meest urgente vraagstukken van onze tijd? In het hele Westen is de politiek steeds minder een rem op de macht van de financiële sector, en steeds meer een springplank voor individuen richting die sector. Ook Nederlandse oud-bewindslieden hebben prachtige banen gekregen bij banken en financiële dienstverleners, terwijl de verschillen in salaris van toezichthouders en ambtenaren aan de ene, en bankiers aan de andere kant enorm kunnen zijn.

Hoezo Balkenende-norm?

Bij corruptie doe je in ruil voor geld iets wat je anders niet had gedaan. Het gaat een stap verder: er is geen geld meer nodig omdat je als politicus, toezichthouder of wetenschapper oprecht bent gaan geloven dat de wereld in elkaar zit zoals bankiers haar schetsen.

Denk aan 'de tweede carrières' van oud-politici. Hoe komt dit ooit weer goed, of minstens onder controle?

De banken zullen de volgende crash weer winnen – gesteld dat het straks überhaupt opnieuw lukt de boel op te lappen. In dat opzicht zou het beter zijn om te spreken van de 'bijna-crash van 2008'. De echte ramp is toen immers afgewenteld – met veel geld, h e e l v e e l geld en geluk.

Ook in Nederland zijn de banken 'too big to fail'.

De oplossing?

Radicaal opknippen, verkleinen en versimpelen van banken. We moeten 'too big to fail'-banken niet proberen zo te herorganiseren dat er nooit meer eentje ten onder gaat. Nieuwe faillissementen zijn onvermijdelijk, want er zijn nu eenmaal incompetenten en irrationele mensen die soms ergens de baas worden. Het doel moet zijn om de financiële wereld zo in te richten dat een omvallende bank de wereldeconomie niet meer omver kan trekken. 'Too big to fail' is *too big to exist*: wat niet failliet mag gaan, mag niet bestaan!

Moet het dan toch van onderop komen als 'de politiek' het niet doet??

Stichting Ons Geld

Stichting Ons Geld voert campagne en zet druk op de politiek om geldcreatie onder publiek bestuur te plaatsen. Ze wil staatsgeld, dat vrij is van schuld en rente, en een einde aan geld dat gecreëerd wordt door commerciële banken.

Daarvoor zijn de volgende (geredigeerde) redenen:

Welvaart stroomt naar de top

Op nagenoeg al het geld in het huidige, op bankschuld gebaseerde, geldsysteem wordt rente betaald. Deze renten gaan naar de financiële sector. Hierdoor centraliseert geld bij een kleine groep mensen. Indien geldcreatie onder publiek bestuur wordt geplaatst, kan geld rentevrij in omloop worden gebracht. Dan worden de winsten democratisch verdeeld.

Exponentiële groei leidt tot milieu-uitputting

Binnen het huidige geldsysteem dat gebaseerd is op schuld, dient de geldhoeveelheid continu vergroot te worden om de rentes van leningen te kunnen blijven betalen. Hierdoor is economische groei noodzakelijk. Er is inmiddels steeds meer wetenschappelijk bewijs dat economische groei leidt tot uitputting van natuurlijke hulpbronnen en vervuiling. Een ander geldsysteem is dus noodzakelijk.

Democratische allocatie

Private banken bepalen binnen het huidige op bankschuld gebaseerde geldsysteem wie hoeveel nieuw geld krijgt en waarvoor. Hierdoor kunnen zij de maatschappij beïnvloeden, hetgeen ongewenst is. Indien de staat zelf geld creëert kan nieuw geld besteed worden aan democratisch bepaalde doelen, zoals verduurzaming.

Onnodig hoge belastingen

Binnen het huidige op bankschuld gebaseerd geldsysteem **mag de staat zelf geen geld creëren**. Dit betekent dat zij tekorten dient te lenen en rente over de staatsschuld dient te betalen terwijl private banken enorme winsten maken door geld uit het niets te creëren. Als de staat zelf geld gaat creëren, kunnen we de winsten van geldcreatie gebruiken voor belastingverlaging.

Vastgoedbubbels

Binnen het huidige op bankschuld gebaseerde geldsysteem zijn banken geneigd te veel geld te creëren voor onroerend goed (huizen), omdat dit meer opbrengt. Dit zorgt voor stijgende prijzen en speculatie. De afgelopen decennia is een gezonde relatie tussen de bevolkingsgroei en de huizenprijzen zoekgeraakt. Prijsstabiliteit is eenvoudiger te realiseren als geldcreatie onder publiek bestuur wordt geplaatst.

Geen schuld, geen geld

Ruim 95% van al het geld wordt gecreëerd door private banken bij het verstrekken van leningen. Dit betekent dat er tegenover iedere Euro in de economie één Euro schuld komt te staan. Het is dus onmogelijk om meer geld te hebben zonder meer schulden aan te gaan en andersom.

Werkloosheid

Geldcreatie door private banken versterkt de economische cycli. Tijdens een recessie is er minder geld in omloop omdat banken geen risico's willen nemen en dus minder kredieten verstrekken. Hierdoor gaan onnodig veel bedrijven failliet en stijgt de werkloosheid snel. Indien geldcreatie onder publiek bestuur wordt geplaatst, zwakken de economische cycli af omdat de geldhoeveelheid stabiel blijft.

Crisis

De monetaire historie toont aan dat geldcreatie een gevaarlijk privilege is en dat private geldcreatie altijd leidt tot crises. We kunnen dit voorkomen door het splitsen van de beslissing over

- hoeveel nieuw geld gecreëerd moet worden, en
- de allocatie van dit nieuwe geld.

Inflatie

Geld ontstaat door leningen bij private banken. Over deze bankleningen moet rente betaald worden. Er is dus altijd méér schuld dan er geld is en dus een systematisch geldtekort als de betaalde rentes niet door de reële economie terugverdiend kunnen worden. Om alle schulden te kunnen blijven betalen moeten we blijven lenen. Een steeds grotere geldhoeveelheid leidt vanzelfsprekend tot inflatie als deze niet wordt aangewend voor productieve doeleinden om tegenwaarde te creëren.

17-3-2015

Oikocredit

Zonder hier het wezen van Oikocredit (een idealistische/praktische ontwikkelingsbank) uit de doeken te doen [lees het boek: Geld en Goed van Arjan Broers, ISBN 978-94-90708-73-3 waarin dit uitgebreid aan de orde komt] twee pagina's uit Arjans boek.

Hier wordt uit de doeken gedaan dat een goede organisatie (zoals een bank) niet uitsluitend gericht moet zijn op de winst uitgedrukt in geld. Hoe kun je een bedrijf zo organiseren dat idealisten en praktici samen tot de goede oplossingen komen? Daar wordt hier een suggestie voor gedaan, kijkende naar Oikocredit. Ik heb zo'n donkerbruin vermoeden dat STRO hier nog ver vanaf staat. Daar tref ik alleen nog idealisten....

STRO heeft geen managers!

in een situatie waarin niet wij de wereld, maar de wereld ons beheerst.

Het gaat mij hier niet om de precieze analyse van deze en andere denkers, maar om de grondtoon van de kritiek op onze cultuur die door veel mensen wordt herkend: de heersende rationaliteit van het systeem is instrumenteel, kil, berekenend en doet alsof ze volstrekt logisch is. Het is lastig er iets tegenover te zetten: voor je het weet wordt dat vanuit beheersingsdenken of uit kostenoverwegingen *kaltgestellt*. Het is nodig dat de leefwereld en de systeemwereld weer met elkaar verbonden raken.

Het leerzame aan de casus van Oikocredit is dat de idealisten er niet opgevolgd zijn door managers, maar er mee zijn gaan samenwerken. De idealisten stonden er bovendien veel langer dan in de samenleving aan het roer. Pas in de tweede helft van de jaren negentig van de vorige eeuw werden er mensen binnengehaald – laten we hen realisten noemen – die niet het roer overnamen, maar het debat met de idealisten aangingen.

En wat blijkt? De realisten zijn het niet oneens met de uitgangspunten van de idealisten, integendeel, maar ze vinden de idealisten te rigide in de vertaling van hun mooie ideeën in afspraken, producten en beleid. Ze hebben te weinig oog voor wat er in de werkelijkheid gebeurt en wat dat vraagt.

Om idealen in de werkelijkheid vorm te geven moet je creatief en beweeglijk zijn. Als je solidariteit een mooi uitgangspunt vindt, maar ziet dat de bedrijfsvoering last heeft van dezelfde rentevoet voor alle klanten in alle landen van de wereld, dan moet je dat aanpassen. En als je sociale en ecologische duurzaamheid van belang vindt, dan moet je dat niet als eis stellen aan je klant, maar zoeken naar de bereidheid om daar samen stapsgewijs aan te gaan werken en er beter van te worden. Omgekeerd hebben de idealisten de realisten bij de les gehouden, vooral door voortdurend vragen te stellen vanuit de waarden van de organisatie.

Zo is bij Oikocredit een doorlopend gesprek ontstaan waarbij niemand 'wint' - er is zelfs regelmatig sprake van ergernis over en weer. Dat gesprek zelf, inclusief de vertraging en de ergernis, is de grond voor de succesvolle mix van door idealen gedreven praktisch vernuft. Idealisten en pragmatici hoeven het in die zin helemaal niet eens te worden – ze moeten aan de gang blijven.

Drie manieren om de leiding uit handen te geven

Wie iets wil leren van Oikocredit, kan dus constateren dat een organisatie een voortdurend intern gesprek over idealen en de praktische verwezenlijking ervan nodig heeft. Alleen af en toe een gesprek over om het *mission statement* te formuleren is niet genoeg. Het voortdurende gesprek voorkomt dat de idealisten rigide worden en zich verliezen in mooie woorden die boven de materie zweven. Het voorkomt ook dat de realisten zich verliezen in hun praktisch vernuft en de succeservaringen die naar meer smaken. Want het is mooi als je organisatie goed draait, efficiënter wordt en meer winst maakt, maar steeds hoort daarbij ook de vraag gesteld te worden wie en wat daarmee gediend is.

Dat vraagt van de leiding van een organisatie de moed om de leiding deels uit handen te geven, op minstens drie manieren. Ten eerste door tegenkracht te organiseren: mensen met een formele positie in de organisatie die de gezamenlijke zaak toegewijd zijn, maar die macht genoeg hebben om vanuit de idealen lastige vragen te stellen of zelfs dwars te gaan liggen. Ten tweede door vertrouwen te stellen in het praktische vernuft van de realisten. En ten derde door alert te zijn op wat er al gebeurt, wat je al geschonken is en wordt aan werknemers en partners met goede ideeën en kansen om te ondernemen. Organisaties die alles goed op orde hebben, lopen immers ook het risico zo overtuigd te raken van de juistheid van hun idealen en de kracht van hun producten, dat ze in de buitenwereld enkel aan het prediken of overtuigen zijn